

Robinson Crusoe kao odgovorni gospodar

Vladimir JELKIĆ
Filozofski fakultet Osijek,
Odsjek za filozofiju

UDK: 821.111.09=163.42

DOI: 10.15291/ai.1509

PREGLEDNI ČLANAK

Primljeno: 16. svibnja 2018.

SAŽETAK

KLJUČNE RIJEČI:

Defoe, otok, Petko, novi
vijek

Robinsona Crusoea, junaka romana Daniela Defoea, možemo razumjeti na različite načine. Robinson je istodobno novovjekli čovjek koji teži ovladavanju prirodom, europski kolonizator koji domicilnoga urođenika pretvara u svoga slugu i usađuje mu vrijednosti zapadne civilizacije, ali i alegorija usamljenoga građanina koji se sam skrbi o sebi i svom životu. U svom ga članku predstavljam u svim tim ulogama, ali nastojim pokazati da on može biti paradigma odgovornoga gospodara. Njegove (neizrečene, ali razumljive) filozofske nazore dovodim u vezu s Hobbesom i Lockeom, a ukazujem i na to da analiza takozvanih robinzonada ima značajnu ulogu još kod Karla Marxa. Barem je ukratko trebalo razmotriti i pojam „odgovornosti“ koji može djelovati neprimjereno u Robinsonovoj situaciji preživljavanja – „prirodno stanje“ u kojemu vlada „prirodni zakon“. Želio sam naglasiti Robinsonovo stalno unapređivanje i njegovo postupno udaljavanje od „baconovskoga svijeta“ koji ga isprva drži na životu (tolerancija spram zarobljenika, moralne dvojbe, ograničavanje eksploatacije prirode itd.). Na kraju svega rečenoga, možemo zaključiti da je Robinson dijete svoga i našega vremena.

Roman je engleskoga književnika Daniela Defoa *Robinson Crusoe* (u originalu: *The life and strange surprise Adventures of Robinson Crusoe, of York, Mariner*) objavljen 1719. godine. Stekao je veliku popularnost, a i danas ga rado čitaju, posebice kao djelo pustolovne ili dječje književnosti. Vjerojatno tu popularnost zahvaljuje pustolovnoj i jednostavnoj priči, temeljenoj na stvarnom iskustvu engleskoga pomorca Alexandera Selkirka. Robinson na putu od Brazila prema sjeveru uz obalu Južne Amerike doživi brodolom nakon kojega ostaje sam na pustom otoku, s nasukanoga broda spašava sve ono što bi mu moglo pomoći u preživljavanju i godinama uspijeva u surovom prirodnom okruženju osigurati sebi sredstva za život i čak razviti neke primitivne načine proizvodnje. Nakon što na otoku sretne ljudoždere, spašava njihova zarobljenika i daje mu ime. Učini ga svojim slugom, uči ga engleski te podučava kršćanskim vrijednostima i temeljima europskoga načina života. Spašen je nakon 28 godina života na otoku te se vraća u civilizaciju.

Ova jednostavna priča ima gotovo mitsku snagu te ju se može čitati na različite načine. Primjerice, Nietzsche u Spisima iz zaostavštine Robinsonov otok naziva „Glückselige Insel“. Čitavo jedno poglavlje u „Zaratustri“ naslovljeno je „Na otocima sreće“. Nietzsche, očito, Robinsonov položaj na pustom otoku ne vidi kao puku borbu za preživljavanje. U drugom dijelu knjige „Ljudsko, odviše ljudsko“ on kaže: „Svi tako zvani praktični ljudi podobni su za služenje: upravo ih to čini praktičnim, bilo za drugoga ili za sebe same. Robinson je imao još boljeg slugu no što je bio Petko: to je bio Crusoe.“ (Nietzsche, 19888: Band 8, 576-577) Ovdje je već u naslovu istaknut „odgovorni gospodar“. Arhetipski oblik odgovornosti je roditeljska odgovornost – odgovornost roditelja prema djeci. Oni koji smatraju da je i još nerođeno dijete osoba traže odgovornost i prema njemu. Postoji nešto što bismo mogli nazvati „profesionalna odgovornost“. Primjerice, kapetan broda odgovoran je za sigurnost putnika koje vozi – ne smije napraviti bilo kakvu grešku koja bi izazvala nesreću i ugrozila putnike. Postoji i nešto što se naziva „kapacitirana odgovornost“ koja naglašava ulogu razine intelektualne i emocionalne kapacitiranosti. Netko, jednostavno, može biti premlad ili neobrazovan za nešto, te ga ta podkapacitiranost oslobađa odgovornosti u određenu slučaju.

Dakle, u različitim ulogama koje u životu igramo, srećemo se s različitim oblicima odgovornosti, a možemo doći i u situaciju, kako se to u etici uobičajeno kaže, „nesavladivog neznanja“ te se od nas ne može tražiti ili očekivati odgovornost. Očito je da subjekt odgovornosti može biti samo moralna osoba.

Nemoguće je da bismo neki kolektivitet ili čak ljudski rod proglašavali odgovornim za nešto.

U *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* odgovornost se definira na dva načina: 1. kao savjesno, valjano obavljanje dužnosti i 2. preuzimanje obaveza i dužnosti u obavljanju posla. (*Hrvatski enciklopedijski rječnik*, tom 7.,:96-97) (U *Etimologijskom rječniku hrvatskog jezika*, Petra Skoka, riječ odgovornost se uopće ne spominje!) Kao što vidimo, prilikom tumačenja riječi *odgovornost*, prvo se spominje riječ *savjest*. Tu smo već i kod pitanja; kome sam ja odgovoran? Kojoj instanci? U religiji i svima koji vjeruju u objavu stvar je više nego jasna: odgovoran sam Bogu. Uostalom, i Kant u *Kritici praktičkog uma* među regulativne ideje praktičkoga uma stavlja ideju o egzistenciji Boga. Bez ulaženja u pitanje o utemeljenju etike citirao bih Kantov spis *Kraj svih stvari*:

„Dani su, takoreći djeca vremena, jer i sljedeći dan, s onim što sadrži, proizvod je prethodnog. Kao što se posljednje dijete u roditelja naziva najmlađim, tako se našem jeziku svidjelo da posljednji dan (trenutak koji rješava sve vrijeme) naziva najmlađim (der jüngste Tag, odgovara *sudnjem danu* u hrvatskom jeziku). Najmlađi dan, znači, još pripada vremenu jer se u njemu još nešto događa (koje ne pripada vječnosti gdje se više ništa ne događa, jer bi on onda bio produžetak vremena); naime, podnošenje računa o ponašanju ljudi tijekom cijeloga života. To je sudnji dan: pomilovanje ili prokletstvo svjetskoga suca istinski je kraj stvari u vremenu i istodobno početak (blažene ili neblažene) vječnosti.“ (Kant, 2000: 102) Prema kršćanskom shvaćanju Bog je stvoritelj svega, a tu se uklapa i vjerovanje da i ljudski svijet (povijesni svijet) i neljudska živa bića (priroda) i u eshatonu moraju imati mogućnost spasa. Čovjek je odgovoran za cjelinu svijeta koju mu je Bog povjerio. To se odnosi na svakoga pojedinca – Bog nam je dao slobodnu volju, a ona implicira odgovornost. U tom smislu Kierkegaard u *Strahu i drhtanju* govori o nadređenosti pojedinca općem: “Vjera je baš taj paradoks da je pojedinac kao pojedinac veći od općeg, da mu je opravdano suprotstavljati, ne podređen, nego nadređen, ali napomenimo i to da se sve odvija tako da pojedinac, nakon što je kao pojedinac bio podređen općem samo preko općeg postaje pojedinac i to pojedinac koji je kao pojedinac nadređen općem: da pojedinac stoji u jednom apsolutnom odnosu prema Apsolutu.” (Kierkegaard, 2000: 73-74) Jasno je da Jonasova etika odgovornosti može biti samo naknadno „učitana“ u Defoeov tekst i to samo na temelju Jonasova stava da opseg i vrsta moći određuju opseg i vrstu odgovornosti. (Jurić, 2010: 99) Robinsonova moć raste s količinom oruđa, alata i oružja koju uspijeva spasiti s nasukanoga broda. Bez

svega toga on bi na otoku bio običan divljak, ali bez iskustva i znanja koje urođenici imaju, a neophodna su im za opstanak. Na toj se osnovi razvija shvaćanje prirode. (Jonas, 1990: 131) Kao što točno tvrdi Ivan Cifrić: „Shvaćanje prirode ovisi o socijalnoj percepciji neke kulture ili društva. Percepcija prirode sasvim je drugačija kod urođeničkih naroda od one modernih društava. To ne ovisi o sposobnosti percipiranja nego se radi i o objektivnom stanju, jer konstruirana priroda je konkretna priroda.“ (Cifrić, 2002:36) Jedini mogući iskorak izvan socijalne percepcije društva svoga vremena Robinson je mogao učiniti vođen kršćanskim stavovima koje je prihvaćao. Robinson je, očito, novovjekci čovjek koji razum i znanje koristi za ovladavanje prirodom. On je istodobno europski kolonizator koji otok na kojem se stjecajem okolnosti našao smatra svojim privatnim posjedom, a domicilnoga urođenika svojim slugom kojemu treba usaditi vrijednosti zapadne civilizacije. Priču se može čitati i kao alegoriju o građaninu koji je usamljen i u trajno neprijateljskom okruženju prisiljen sam skrbiti za sebe i svoj život. Moja je teza da je Robinson Crusoe sve to, ali i više od toga.

Daniela Defoea nikako ne možemo smatrati piscem pustolovnih ili dječjih romana. Karl Marx u prvom tomu *Kapitala* citira njegov rad koji je objavljen u Londonu 1710. godine: *Essay upon Public Credit*. Marxa u spomenutom kontekstu zanima problem razmjene te sasvim jasno odobrava ocjenu tadašnjega stanja koju je Defoe točno obrazložio: “Karakter poslovnog prometa se tako promijenio da se sada, mjesto razmjene dobara za dobro, ili mjesto isporuke i uzimanja, vrše prodaja i plaćanje i da svi poslovi... sada predstavljaju čiste novčane poslove.” (Marx, 1977, tom XXI: 131) Nakon ovoga, Marx se bavi analizom vrijednosti i zaključuje da izraz vrijednosti robe nije izraz njene razmjenske vrijednosti, nego proizlazi iz prirode robne vrijednosti. Marx, dakle, polemizira s merkantilistima koji su još u 16. i 17. stoljeću tvrdili da je vrelo bogatstva kolanje novca, odnosno da država treba gomilati zlato i srebro zbog vlastitoga blagostanja. Kao što vidimo već u *Osnovama kritike političke ekonomije* (naš prijevod *Temelji slobode*), polazna točka analize materijalne proizvodnje jesu individue koje proizvode u društvu. Robinsonade nisu ništa više od anticipacije građanskoga društva: „U tome društvu slobodne konkurencije pojedinac se pojavljuje razriješena prirodnih veza itd., koje su ga za ranijih historijskih epoha činile pripadnikom određenog, ograničenog ljudskog konglomerata.“ (Marx, 1977: 7) Zbog toga je Marxu Robinson krucijalni argument u polemici s Adamom Smithom i Davidom Ricardom koji svoje analize počinju s primjerom pojedinačnoga i usamljenoga lovca i ribara: “Proizvodnja

osamljenog pojedinca izvan društva – rijetkost koja se civiliziranom čovjeku, koji je dinamično već u sebi imao društvene snage, doista može dogoditi kad slučajno zabasa u divljinu – isto je takva besmislica kao i razvijanje jezika bez individua koji zajedno žive i između sebe govore.“ (Marx, 1977: 8)

Budući da ovdje nije osnova rasprave politička ekonomija, iako je izgledno da ju ne možemo ignorirati, vratit ću se samom tekstu koji je predmet ove kratke analize. Roman je podijeljen na 20 poglavlja. Prva tri poglavlja opisuju Robinsonov život prije brodoloma (pripovjedač je sam Robinson). Na pustome otoku on se sa žaljenjem prisjeća djetinjstva u Engleskoj i nepromišljene odluke o napuštanju roditeljskoga doma. Sljedećih 15 poglavlja posvećena su Robinsonovu boravku na otoku – jednim dijelom u obliku dnevnika koji je vodio dok je imao tinte i papira, a drugim dijelom pričanjem u *ja* formi koja daje jak dojam autentičnosti i istinitosti same priče. Završetak romana posvećen je povratku glavnoga junaka u Englesku, odnosno njegovom povratku u civilizaciju (građansko društvo). Oslonac u tumačenju Robinsonova postupanja od trenutka stupanja na pusti otok nalazim u djelima engleskih filozofa Hobbesa i Locka s čijim je naukom Defoe, kao svestrano obrazovan čovjek, sigurno bio upoznat.

Dakle, na pustom se otoku Robinson našao u onome što Hobbes naziva „prirodno stanje“. To je stanje u kojemu je svaki pojedinac prepušten vlastitoj snazi – situacija u kojoj svatko u borbi za vlastito samoodržanje ima pravo činiti sve; u kojoj su sva sredstva dopuštena. Tu vlada „prirodni zakon“ prema kojemu čovjek ima pravo postupati da bi se održao na životu:

1. Treba težiti miru dokle god postoji nada da ga je moguće postići. Kada se mir ne može postići, može se krenuti u rat.
2. Iako čovjek ima prirodno pravo na sve, mora biti spreman odreći se tog prava u interesu mira, ako su i drugi spremni učiniti isto.
3. Prava koja smo prenijeli na druge trebamo poštovati. (Hobbes, 2004: 94-98)

Dodamo li Hobbesov stav da trebamo opraštati onima koji se iskreno kaju, imamo racionalno obrazložen obrazac Robinsonova ponašanja od trenutka kada na otoku više nije bio sam. Ako u obzir uzmemo i stavove Johna Lockea, stvari postaju još jasnije. Prema Lockeu, privatno vlasništvo postoji već u prirodnom stanju. Rad čovjekovih ruku je njegov! Iz toga logično slijedi da su i svi oni predmeti, biljke i životinje koje čovjek (u našem slučaju Robinson) svojim radom čini prikladnim za svoju upotrebu, njegovo vlasništvo. (Locke, 1978: 28)

Na ovom mjestu vratit ćemo se Defoeovom tekstu. Iz njega možemo vidjeti da Robinson nije bio samo dijete svoga vremena pukim slučajem bačeno u vrlo čudne, ekstremne uvjete preživljavanja:

„Usred toga posla završio sam svoju četvrtu godinu na otoku. Neprestanim učenjem postigao sam drukčije znanje nego što je bilo ono što sam ga imao prije. Moji su se pojmovi o stvarima sasvim izmijenili. Gledao sam sada na svijet kao na nešto udaljeno, s čime nemam ništa zajedničko, od čega nemam što očekivati niti u njemu što željeti. Jednom riječi, nisam zapravo imao s njime nikakve veze, niti je bilo vjerojatno da ću ikad imati. Stoga mi se činilo da je svijet onakav kakav će nam se pričinjati kad odem s njega, to jest kao mjesto u kojem sam stanovao, ali iz kojeg sam se iselio. I doista bih mogao reći, kao što je otac Abraham rekao bogatašu: Između tebe i mene stvorio se golem jaz.“ (Defoe, 1992: 108)

Robinson uviđa i mnoge prednosti u vlastitom položaju. U prvom je redu tu bio daleko od svake pokvarenosti. Nije ga mučila ni pohota puti, ni požuda očiju, ni oholost. Nije bilo ničega za čim se tu moglo žudjeti jer je imao sve što mu je trebalo. Bio je gospodar cijeloga posjeda. Ako mu se svidalo, mogao je samoga sebe zvati kraljem ili carem cijele zemlje što ih je posjedovao. Nije imao takmaca. Nije imao suparnika s kim bi se svađao oko vrhovne vlasti ili zapovjedništva. Mogao je proizvesti cijele brodove žita, ali mu nije trebalo pa je pustio da ga izraste samo toliko koliko mu je, po njegovu mišljenju, bilo dovoljno za njegove potrebe. Imao je dosta kornjača, a jedna bi mu od vremena do vremena pružila upravo toliko koliko je mogao potrošiti. Imao je građevnoga drva da je mogao sagraditi čitavu flotilu brodovlja, a grožđa toliko da je mogao napraviti vina i nasušiti grožđica da nakrca cijelu flotu kada bude sagrađena. Stoga Robinson zaključuje:

„Međutim, vrijednost je imalo samo ono što sam mogao upotrijebiti. Imao sam dosta jela i drugih potrepština, a što je sve ostalo značilo meni? Da sam poubijao više životinja nego što sam ih mogao pojesti, morao bih ih jesti pas ili crvi. Da sam zasijao više žita nego što sam mogao pojesti, moralo bi se pokvariti. Stablje što sam ga oborio ležalo je na tlu i trunulo. Trebalo mi je samo za gorivo – a i to jedino kad sam priređivao jelo.

Ukratko, priroda i iskustvo sa stvarima silili su me da nakon pravilnog razmišljanja uvidim da sve dobre stvari ovoga svijeta nisu drukčije dobre nego ukoliko su nam potrebne.“ (Defoe, 1992: 108)

Možemo konstatirati da je Robinson dolaskom na pusti otok evoluirao do

znanja koje karakterizira „baconovsko doba“. Horkheimer i Adorno su u *Dijalektici prosvjetiteljstva* točno ustvrdili da su od Bacona nadalje ‘moć i spoznaja sinonimi’: “Ne radi se o zadovoljenju što ga ljudi dobivaju istinom, radi se o ‘operation’, o efikasnom postupanju, ‘istinski cilj i nadležnost znanosti’ nije sadržan u ‘plauzibilnim, prijatnim, uglednim ili efektним govorima, ili bilo kakvim uvjerljivim argumentima, nego u djelovanju i radu i otkrivanju ranije nepoznatih pojedinosti za bolju opremljenost i pomoć u životu.” (Horkheimer, Adorno, 1988: 10-11) Robinson je vrlo jasan primjer takvoga djelovanja. Prisjetit ćemo se stavova Karla Marxa koji je i sam (u osnovi) dio matrice onoga mišljenja koje obično nazivamo „baconovska epoha“ – svojim se ključnim stavovima, bez obzira na „kritiku svega postojećeg“, uklapa u njega i podupire ga. (Schäfer, 1993: 123) Međutim, dobar dio Robinsonova djelovanja moguće je objasniti iz perspektive takve interpretativne sheme. Primjerice: „nikakva proizvodnja nije moguća bez nekog oruđa za proizvodnju, pa ma to oruđe bila samo ruka. Nikakva proizvodnja nije moguća bez minolog, nagomilanog rada, pa ma taj rad bio samo ona umješnost koja se ponavljanim vježbanjem skupila i koncentrirala u ruci divljaka.“ (Marx, 1977: 9-10) Minuli rad o kojemu je ovdje riječ nagomilan je u svemu što je Robinson spasio s nasukanoga broda. On nije imao „ruku divljaka“, ali nije bio ni zanatski vješt i sigurno je da ne bi preživio bez stvari koje je spasio s broda. Od svih mu je tih stvari najnekorisniji bio novac: “Nasmiješio sam se ugledavši novac. ‘O bezvrijedna stvari’ reko naglas, ‘kakva je korist od tebe? Ne vrijediš ni toliko da bih te pokupio sa zemlje, jedan od svih noževa vrijedi više od te cijele hrpe. Nema načina da te upotrijebim.’“ (Defoe, 1992: 47) Na drugom mjestu o istoj temi Robinson kaže: “Što se tiče novca, on mi nije trebao – bio mi je isto što i blato pod nogama...” (Defoe, 1992: 162) Svoju situaciju, u svezi sa zlatom i novcem, on uspoređuje s peruanskim indijancima prije dolaska Španjolaca. Dakle, za Robinsonov baconovski razum postoji samo upotrebna vrijednost. Postoji još nekoliko momenta koji ga s punim pravom uključuju u takozvano baconovsko doba:

1. *Povjerenje u razum.* Naime, nakon što je na plaži naišao na otiske ljudskoga stopala u pijesku, tražio je racionalan odgovor na tu činjenicu koja ga je nakon toliko godina samovanja na otoku jako uznemirila. (Isto ga je tako uznemirio i susret s čudnim bićem u polumraku tek otkrivene spilje – vrlo brzo je ustanovio da se radi o starom, divljem jarcu!) U tom stanju uznemirenosti čak mu je palo na pamet da ga iskušava sotona. Ipak, svoje je dvojbe

riješio na posve racionalan način: „Govorio sam sam sebi da onaj koji se boji da vidi đavla nije sposoban da na otoku sam samcat proživi dvadeset godina i da u spilji sigurno nema ništa strašnije nego sam ja sam.“ (Defoe, 1992: 149) Iz ovoga je jasno da je Robinson dijete svoga vremena, ali da istodobno shvaća da u prirodnom okruženju nema ničega strašnijega od njega samoga.

2. *Tolerancija* (u duhu Lockeove filozofije). Nakon što je spasio Petka, a kasnije njegova oca i jednoga Španjolca, Robinson se našao u posve novoj situaciji. Počeo je samoga sebe uspoređivati s nekim kraljem: „U prvom redu, cijela je zemlja bila isključivo moje vlasništvo, nad kojim sam imao nesumnjivo pravo vrhovnog gospodara. U drugom redu, narod mi je bio savršeno podložan. Bio sam potpuni gospodar i zakonodavac. Svi su moji podanici svoj život dugovali meni i bili spremni položiti svoj život kad bi to ustrebalo.“ (Defoe, 1992: 203) Kao što vidimo, Robinson legitimnom smatra svoju vlast, koju ne vidi izvan apsolutizma svojega vremena. Ipak, pokazuje i svojevrsnu liberalnu sklonost toleranciji: „Bilo je značajno i to da sam imao tri podanika, a bili su pripadnici triju različitih vjera. Moj je momak Petko bio protestant („pokrstio“ ga je, naravno, sam Robinson! op.V.J.), njegov otac poganin i kanibal, a Španjolak rimokatolik. Međutim, ja sam u svom kraljevstvu dopuštao slobodu vjeroispovijesti, ali to spominjem samo uz put.“ (Defoe, 1992: 203)

3. *Odnos prema domorocima*. Robinson je pravi zapadnjak i po svom odnosu prema domorocima, što se jasno vidi iz njegova odnosa spram Petka, nakon što ga je spasio od ljudoždera. Robinson ne pita spašenoga domoroca kako se zove, nego mu sam daje ime u spomen na dan kad ga je spasio. On jednostavno smatra da je to njegovo pravo: „isto sam ga naučio da kaže gospodaru, a onda sam ga naučio da će to biti moje ime. Zatim sam ga naučio da kaže Da i Ne i da upozna značenje tih riječi.“ (Defoe, 1992: 173) Interesantno je da Defoe Petkovim riječima opravdava takav odnos, daje mu povijesni smisao prikazujući Robinsona kao prosvjetitelja. (Eagleton, 2015: 15) Petko kaže Robinsonu: „Ti učiti divlje čovjeka biti dobri, trijezni, pitomi čovjek. Ti učiti njih poznati Boga, moliti Boga, živjeti nov život.“ (Defoe, 1992: 190) Budući da je sebe smatrao običnim, neukim čovjekom, Robinson je bio iznenađen Petkovim riječima. Međutim, Petko i dalje smatra da je ono što uči od svoga gospodara „dobro“.

Bez obzira na to što Robinson sebe smatra običnim i neukim čovjekom, on je potpuno svjestan svoje moći u krajnje nepovoljnim životnim okolnostima: „I stoik bi se nasmiješio kad bi me vidio kako sa svojom malom porodicom

sjedam za ručak: bio sam tu ja, moje veličanstvo, kraljević i gospodar cijelog otoka; životi svih mojih podanika bili su potpuno u mojoj moći, mogao sam vješati, kidati na komade, poklanjati život i slobodu i oduzimati je da se ni jedan od mojih podanika ne bi bunio“. (Defoe, 1992: 124) Pored ironije koju je nemoguće ne zamijetiti, treba naglasiti da je Robinson mogao koristiti apsolutnu moć, ali da to nije činio!

Moram ukazati i na one stavove u romanu koji iskaču iz tradicije zapadnjačkoga gospodstva nad prirodom i nad „inferiornim“ domorocima. Već smo vidjeli da Robinson ne želi eksploatirati prirodu preko granice koja mu je nužna za samoodržanje. Marxovim rječnikom, njega zanima samo upotrebna vrijednost stvari koje su mu na raspolaganju. Razmjenska vrijednost, u okolnostima u kojima se našao, ionako ne znači ništa. Uz malo slobodniju interpretaciju, Robinsonov otok možemo usporediti s našom planetom, gdje mi nemamo ništa što bi s nekim mijenjali, nego moramo obzirno gospodariti s prirodnim resursima.

Nadalje, Robinson je čovjek s izraženim osjećajem za pravdu koji kao zadnju instancu u moralnoj prosudbi priziva vlastitu savjest:

“Odakle mi pravo i pozvanost za suca i izvršitelja kazne nad tim ljudima kao nad zločincima. Pitao sam se također koliko su se ti ljudi ogriješili o mene i kakvo pravo imam ja da se uplićem u svađu o onoj krvi što je oni proljevaju među sobom“. (Defoe, 1992: 143) Riječ je o ljudožderima koji su na otoku obredno žrtvovali svoje zarobljenike. Junak naše priče dvoji o svom pravu da se upliće u njihove obračune i da njihove, po zapadnjačkim kriterijima necivilizirane, običaje smatra zločinom koji on ima pravo kazniti. Urođenički razum i njihova savjest nemaju prigovor na njihovo ponašanje. Stoga Robinson kaže: „Kada sam o tome malo razmislio, sasvim nužno je slijedilo da u toj stvari imam krivo – da ti ljudi nisu ubojice u onom smislu kako sam ih ja to prije u svojim mislima osudio. Da nisu ništa gori ubojice nego oni kršćani koji ubijaju vojnike što su ih zarobili u borbi, ili još češće, sasijeku cijelu četu ljudi, bez ijednog izuzetka, premda su odbacili oružje i predali se“. (Defoe, 1992: 144) Kao što vidimo, Robinson je dijete „Baconove epohe“, ali je istodobno čovjek koji ne uništava prirodni okoliš. Pored toga, u odlučivanju ga vodi savjest i svjestan je relativnosti razlika što su zasnovane na „civilizacijskoj razini“.

Max Horkheimer i Theodor W. Adorno u *Dijalektici prosvjetiteljstva* analizirali su proturječje unutar samoga prosvjetiteljstva, a posebno je zanimljivo što su korijen problema uočili još u mitskoj svijesti. Prema njihovu mišljenju, epizoda iz Homerove *Odiseje* (susret sa sirenama i boravak na otoku Lotofaga)

prikazuju samu bit prosvjetiteljstva. Bez namjere za bilo kakvim usporedbama mogu reći da se na prvi pogled jednako paradoksalno može učiniti moje isticanje junaka Defoeova romana kao paradigme odgovornoga gospodara. Ipak, tvrdim da je Robinson u svjetskoj literaturi jedan od najljepših takvih primjera.

LITERATURA

- CIFRIĆ, I. (2002) Okoliš i održivi razvoj, Zagreb, Hrvatsko sociološko društvo i Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu
- DEFOE, D. (1992) Robinson Crusoe, London, David Campell Publishers
- EAGLETON, T. (2015) Kultura i smrt Boga, Zagreb, Naklada Lijevak
- HOBBS, T. (2004) Levijatan (ili građa, oblik i moć crkvene i građanske države), Zagreb, Naklada Jesenski i Turk
- HORKHEIMER, M. i ADORNO, T. W. (1988), Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag
- HRVATSKI ENCIKLOPEDIJSKI RJEČNIK, 8 tom (2004) Zagreb, EPH d.o.o. i Novi Liber d.o.o.
- JONAS, H. (1990) Princip odgovornosti, Sarajevo, Veselin Masleša
- JURIĆ, H. (2010) Etika odgovornosti Hansa Jonasa, Zagreb, Pergamena
- KANT, I. (2000) Pravno politički spisi („Kraj svih stvari“), Zagreb, Politička kultura
- KIERKEGAARD, S. (2000) Strah i drhtanje, Split, Verbum
- LOCKE, J. (1978) Dvije rasprave o vladi (druga rasprava), Beograd, NIP Mladost
- MARX, K. (1977) Kapital I, Beograd, Institut za izučavanje radničkog pokreta/Prosveta
- MARX, K. (1977) Temelji slobode, Zagreb, Naprijed
- NIETZSCHE, F. W. (1988) Kritische Studienausgabe, Band 8, Hrsg. von Giorgio Coli und Mazzino Montinari, Berlin/New York, Verlag de Gruyter
- SCHÄFER, L. (1993) Das Bacon – projekt: von der Erkenntnis Nutzung und Schönung der Natur, Frankfurt am Main, Surhkamp Verlag

MAN AS A RESPONSIBLE MASTER (PARADIGM OF THE ROBINSON CRUSEOE)

Vladimir JELKIĆ

*University of Osijek, Faculty of humanities and social sciences,
Department of philosophy*

SUMMARY

KEYWORDS:

*Robinson, island, master,
Friday, responsibility*

Robinson Crusoe, the hero of Daniel Defoe's novel, can be understood in different ways. Robinson is a new age man who seeks to subdue nature, a European colonizer who turns the native into his servant imposing on him the values of the western civilization, but also the alegory of a lone citizen who looks after himself and his life. In my article I present him in all these roles, but I also try to show that he can be a paradigm of a responsible master. I link up his philosophic views (untold but comprehensible) with Hobbes and Locke, but I also point out that the analysis of the so called "robinsonades" played a major role even in Karl Marx's philosophy. I also had to cover, at least in a few words, the idea of "responsibility", which can seem inappropriate in Robinson's situation of survival – a "natural state" ruled by "natural law". I wanted to emphasize Robinson's constant improvement as well as his gradual departure from "baconesque world" that initially keeps him alive. (His tolerance towards the captive, his moral dilemmas, the restriction of the exploitation of nature, etc.) To sum up, we can conclude that Robinson is the offspring of both his and our age.

